

శ్రీభరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ ౩౧

Document Information

Text title : shrIbharatamunipraNItaM nATyashAstram adhyAya 31

File name : natya31.itx

Category : natyashastra

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Latest update : May 31, 2025

Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

June 1, 2025

sanskritdocuments.org

శ్రీభరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ ౩౧

॥ శ్రీరస్తు ॥

అధైకత్రింశోఽధ్యాయః ।

వాద్యం తూర్యాయనం ప్రోక్తం కలాపాతలయాన్వితః ।

కలాస్తస్య(కాలస్తస్య) ప్రమాణం హి విజ్ఞేయం తాలయోగతః ॥ ౧ ॥

యా తాకికీ కలా కాష్ఠా నిమేషశ్చ స్మృతో బుధైః ।

న సా తాలకలా జ్ఞేయా హ్యన్యైషా తాలజా కలా ॥ ౨ ॥

నిమేషాః పంచ విజ్ఞేయా గీతకాలే కలాన్తరమ్ ।

తతః కలాకాలకృతో లయ ఇత్యభినజ్ఞేతః ॥ ౩ ॥

త్రయో లయాస్తు విజ్ఞేయా ద్రుతమధ్యవిలम्బితాః ।

యస్తత్ర తు లయో మధ్యస్తత్ప్రమాణకలా స్మృతా ॥ ౪ ॥

కలాకాలప్రమాణేన తాల ఇత్యభినజ్ఞేతః ।

త్రివిధా సా చ విజ్ఞేయా త్రిమార్గనియమా బుధైః ॥ ౫ ॥

చిత్రే ద్విమాత్రా కర్తవ్యా వృత్తౌ సా ద్విగుణా స్మృతా ।

చతుర్గుణా దక్షిణే స్యాదిత్యేవం త్రివిధా కలా ॥ ౬ ॥

త్ర్యసశ్చ చతురసశ్చ స తాలో ద్వివిధః స్మృతః ।

ద్వివిధస్యాపి తాలస్య త్వేకా ప్రకృతిరిష్యతే ॥ ౭ ॥

తథా యోనిద్వయం తాలా చాన్యమానం నిబోధత ।

చఞ్చాపుటస్తు విజ్ఞేయా తథా చాయపుటా బుధైః ॥ ౮ ॥

చతురస్రస్తు విజ్ఞేయస్తాలశ్చఞ్చాపుటో బుధైః ।

త్ర్యసశ్చఞ్చాపుటశ్చైవ గురులఘ్వక్షరాన్వితః ॥ ౯ ॥

ఆదౌ ద్వే గురుణీ యస్య లఘ్వేకం ప్లుతమేవ చ ।

అక్షరాణాం నివేశేన స తు చఞ్చాపుటస్తదా ॥ ౧౦ ॥

ఆదౌ గుర్వక్షరం ?? అన్తే లఘూని చైవ హి ।
 త్ర్యస్రం స ఖలు విజ్ఞేయస్తాలశ్చఞ్చాపుటాశ్రయః ॥ ౧౦॥
 సన్నిపాతస్తతః శమ్యా తాలః శమ్యామథాపి వా ।
 సన్నిపాతాదికో జ్ఞేయః శమ్యాదిశ్చ తథాపరః ॥ ౧౧॥
 తాలాదిశ్చ త్రిభిర్భేదైః పునశ్చఞ్చాపుటో భవేత్ ।
 శమ్యాదికస్తు విజ్ఞేయస్తజ్జైరాసారితాదిషు ॥ ౧౩॥
 తాలాదికస్తథా ప్రోక్తో విద్యద్భిః పాణికాదిషు ।
 చఞ్చాపుటస్య యే భావాః సన్నిపాతాదయస్తు యే ॥ ౧౪॥
 త ఏవ భేదా విజ్ఞేయా బుధైశ్చఞ్చాపుటస్య చ ।
 సన్నిపాతాదికః స్వస్య బలవాన్నేతరస్తథా ॥ ౧౫॥
 షట్కలోఽష్టకలజైవ తాలో హ్యస్మాత్ప్రవర్తతే ।
 ద్వీప్రకారః పునశ్చాయం నిఃశబ్దః శబ్దవాంస్తథా ॥ ౧౬॥
 అనయోర్మిశ్రబ్ధః అవం తు మిశ్రస్తాలః ప్రకీర్తితః ।
 శమ్యాతాలప్రవేశేన ?? విధీయతే ॥ ౧౭॥
 షట్పితాపుత్రకకృతః పఞ్చపాణిరుదాహృతః ।
 ఆద్యం ప్లుతం ద్వితీయం చ లఘు యత్రాక్షరం భవేత్ ॥ ౧౮॥
 తృతీయం చ చతుర్థం చ గురూణి పఞ్చమం లఘు ।
 ప్లుతాంతః షట్పితాపుత్రో గురులాఘవసంయుతః ॥ ౧౯॥
 పఞ్చపాణిః స విజ్ఞేయః షట్పాతస్తు షడక్షరః ।
 సన్నిపాతస్తతస్తాలః శమ్యా తాలస్తథైవ చ ॥ ౨౦॥
 శమ్యా చైవ హి తాలశ్చ షట్పాతస్తస్య కీర్తితః ।
 తాలాద్విస్రసభేదోఽన్యః సమృత్కేష్టకసజ్జాతః ॥ ౨౧॥
 గురుపఞ్చాక్షరాద్యస్తప్లుతమాత్రాసమన్వితః ।
 త్ర్యస్రం సర్వగురుం కృత్వా నిష్కామం త్వత్త్ర యోజయేత్ ॥ ౨౨॥
 శమ్యాద్యయం తతస్తేషు ఉదృద్ధః కథితో బుధైః ।
 వ్యుదస్య యుగ్మతో యే చ పఞ్చతాలా భవన్తి హి ॥ ౨౩॥
 మిశ్రా గీతజ్గసంయుక్తా జ్ఞేయా హ్యుదృద్ధకాదయః ।

కలాః పఞ్చ తథా సప్త పునర్నవ చ కీర్తితాః ॥ ౨౪॥

దక్షైకాదశ చైవైతే సజ్జీర్ణాః సముదాహృతాః ।
స హ్యేషాముపయోగోఽస్తి సప్తరూపే ధ్రువాసు చ ॥ ౨౫॥

ప్రవృత్తాదిషు కర్తవ్యా ఏతే భూయః ప్రయోక్తుభిః ।
యథాక్షరోఽథ ద్వికలస్తథైవ చ చతుష్కలః ॥ ౨౬॥

త్రయో భేదా హి తాలస్య ?? ద్విగుణాః స్మృతాః ।
చతురస్రస్త్రిభిర్భేదైస్తాలస్తు పరికీర్తితః ॥ ౨౭॥

చతుష్కలో హ్యష్టకలః కలాః షోడశ చైవ హి ।
త్ర్యస్తకాలస్తు షడ్భేదస్త్రికలః షట్కలస్తథా ॥ ౨౮॥

కలా ద్వాదశ చైవాస్యాశ్చతుర్వింశతిరేవ చ ।
చత్వారింశత్తథాష్టా చ తథా షణ్ణవతిః కలాః ॥ ౨౯॥

తాలో నవవిధశ్చాయం సమాసాత్పరికీర్తితః ।
తత్ర చాలాప(చాత్మాధ)నిష్కామౌ విశేషోఽథ ప్రవేశనమ్ ॥ ౩౦॥

చతుర్ద్వికల ఇత్యేవం నిఃశబ్దః పరికీర్తితః ।
శమ్యాతాలో ధ్రువశ్చైవ సన్నిపాతస్తథా పరే ॥ ౩౧॥

ఇతి శబ్దేన సంయుక్తో విజ్ఞేయస్తు చతుర్విధః ।
ఏతేషాం చైవ వక్ష్యామి హస్తాఙ్గులివికల్పనమ్ ॥ ౩౨॥

ఉత్తానాఙ్గులిసంజ్ఞోచ ఆలాప ఇతి సజ్ఞోతః ।
నిష్కృమోఽధోగతస్య(గతానాం) స్యాదఙ్గులీనాం ప్రసారణాత్ ॥ ౩౩॥

తస్య దక్షిణతః క్షేపో విక్షేప ఇతి సజ్ఞోతః ।
నివర్తనం చ హస్తస్య ప్రవేశోఽధోముఖస్య తు ॥ ౩౪॥

యదా చతుష్కలో యోగస్తదా త్వేష విధిః స్మృతః ।
నిష్కృమశ్చ ప్రవేశశ్చ ద్వికలే పరికీర్తితౌ ॥ ౩౫॥

ఏషామస్తరపాతాస్తు పాతసజ్ఞాః ప్రకీర్తితాః ।
సహవ్యస్తనిపాతస్తు సమ్యనాలశ్చ వామతః ॥ ౩౬॥

హస్తయోస్తు సమః పాతః సన్నిపాత ఇతి స్మృతః ।
కలా యా త్రివిధా ప్రోక్తా తస్యాః పాతో ధ్రువః స్మృతః ॥ ౩౭॥

యథాక్షరస్య తాలస్య ?? గుర్వక్షరే స్మృతః ।
 యథాక్షరకృతైః పాతైస్తాలే జ్ఞేయో యథాక్షరః ॥ ౩౮॥
 గుర్వక్షరైస్తు విశ్లేష్టైః స నవద్వికలః స్మృతః ।
 ద్విర్భావా ద్వికలస్యాత్ర విజ్ఞేయస్తు చతుష్కలః ॥ ౩౯॥
 త్ర్యస్రశ్చ చతురస్రశ్చ షట్కలోఽష్టకలస్తథా ।
 ధ్రువాణాం తు భవేత్తాలైస్తం చ వక్ష్యామి తత్త్వతః ॥ ౪౦॥
 కనిష్ఠాఙ్గులినిష్కామః శమ్యా(సమ్యా) చైవ తతో భవేత్ ।
 కనిష్ఠానామికాభ్యాం తు నిష్కామోఽతో విధీయతే ॥ ౪౧॥
 తతశ్చ తాలః కర్తవ్యా శమ్యా చైవ తు పఞ్చమీ ।
 ప్రవేశో ?? షష్ఠః కర్తవ్యస్తర్జనీకృతః ॥ ౪౨॥
 నిష్కామసన్నిపాతాన్తే నిత్యమష్టకలో భవేత్ ।
 ఏష యుగ్మే కలాపాతవికల్పోఽఙ్గులిభిః కృతః ॥ ౪౩॥
 కనిష్ఠాఙ్గులినిష్కామః ప్రథమే తు కలే భవేత్ ।
 శమ్యాపాతో ద్వితీయా చ తృతీయా తాల ఏవ చ ॥ ౪౪॥
 శమ్యా తత్ర చతుర్థీ చ పఞ్చమీ తర్జనీక్రమాత్ ।
 షష్ఠశ్చ సన్నిపాతః స్యదేష వై షట్కలో విధిః ॥ ౪౫॥
 ఏష త్ర్యసే కలాపాతే వికల్పోఽఙ్గులిభిః కృతః ।
 కనిష్ఠాఙ్గులినిష్కామే ప్రవేశశ్చ తథా భవేత్ ॥ ౪౬॥
 కనిష్ఠానామికాస్థానే తాలో జ్ఞేయస్తృతీయకే ।
 శమ్యాపాతశ్చతుర్థీ స్యాన్నిష్కామో మధ్యమాకృతః ॥ ౪౭॥
 షష్ఠతాలస్తథా జ్ఞేయో నిష్కామస్తర్జనీకృతః ।
 శమ్యాష్టమీ తతస్తాలో నవమీ తు కలా స్మృతా ॥ ౪౮॥
 కనిష్ఠికాప్రవేశస్తు దశమీ తు కలా భవేత్ ।
 నిష్కామశ్చైవ తర్జన్యాస్తదనస్తరమిశ్యతే ॥ ౪౯॥
 సన్నిపాతస్తథా తే చ కలాద్వాదశకం భవేత్ ।
 ఏషతో వాపవిక్షేపవ్యవధానశ్చ పణ్డితైః ॥ ౫౦॥
 విధిష్చతుష్కలో జ్ఞేయః ప్రాగుక్తాఙ్గులిభిః కృతః ।

ద్వికలశ్చతుష్కలశ్చ పాదభాగః ప్రకీర్తితః ॥ ౫౧॥

చత్వారః పాదభాగాశ్చ ?? హి పరినాట్యతే ।

చశ్చతుష్టస్య తాలస్య తథా చశ్చాచ్ఛుటస్య చ ॥ ౫౨॥

పశ్చాబ్జాణైశ్చ విజ్ఞేయా భేదా హ్యేతే పృథక్పృథక్ ।

ఏవమేష మయా తాలః సమాసాత్పరికీర్తితః ॥ ౫౩॥

ఆసారితే వర్ధమానే గీతేష్వపి హి యః స్మృతః ।

అథాసారితకానాం తు సమ్ప్రవక్ష్యామి లక్షణమ్ ॥ ౫౪॥

భేదశ్చశ్చతుష్టస్యాదౌ తథా గురులఘుప్లుతైః ।

పశ్చాపాణిం తతః కుర్యాద్ద్విరభ్యస్తం ప్రయోగవిత్ ॥ ౫౫॥

యథాక్షరం తు సర్వత్ర యథావద్వినివేశయేత్ ।

శమ్యాతాలః పునశ్చైవ శమ్యాతాలమథాపి చ ॥ ౫౬॥

ఆద్యేఽక్షరే సన్నిపాతం పశ్చాబ్జాణశ్చ యో భవేత్ ।

తాలం శమ్యాం చ తాలం చ శమ్యాతాలౌ తతః పరమ్ ॥ ౫౭॥

ఏష ఏవ ద్వితీయేఽపి పశ్చాబ్జాణో విధిః స్మృతః ।

ప్లుతచ్ఛేదేఽపి తస్యేష్టః సన్నిపాతః ప్రయోక్తృభిః ॥ ౫౮॥

ఏవం యథాక్షరం జ్ఞేయం కనిష్ఠాసారితం బుధైః ।

యథాక్షరస్యాక్షరైశ్చ తాలపాతాన్నిబోధత ॥ ౫౯॥

చకారే తు భవేచ్ఛమ్యా ద్వితీయే తాల ఏవ చ ।

పుకారే తు భవేచ్ఛమ్యా టకారే తాల ఏవ చ ॥ ౬౦॥

ఏవం చశ్చాచ్ఛుటే జ్ఞేయం పశ్చాపాణేరతః పరమ్ ।

షడారే సన్నిపాతః స్యాత్ప్రిజ్ఞాకారే తల ఏవ చ ॥ ౬౧॥

తకారే తు భవేచ్ఛమ్యా ఏకారే తాల ఏవ చ ।

త్రకారే తు భవేచ్ఛమ్యా కకారే తాల ఏవ చ ॥ ౬౨॥

ద్వితీయేఽప్యేవమేవ స్యాత్సన్నిపాతస్తతః పరమ్ ।

గుర్వక్షరాణాం విశ్లేషాదేవమేవ తు మధ్యమమ్ ॥ ౬౩॥

విశ్లేషితానామేషాం తు ద్విర్భావే యా కలా భవేత్ ।

పాతాన్తే సా ప్రయోక్తవ్యా యథావదనుపూర్వశః ॥ ౬౪॥

ద్విర్భావాన్మధ్యమస్యేవ జ్యేష్ఠమిత్యభిధీయతే ।
 మధ్యమస్య విధనేన న్యసేచ్ఛ ద్విగుణాః కలాః ॥ ౬౫॥
 సన్నిపాత్తైర్నిపాత్తైశ్చ తేషాం వస్తు ప్రకీర్తితమ్ ।
 సమానలక్షణాంతైవ గదతో మే నిబోధత ॥ ౬౬॥
 నిహత్య దానవం ఘోరం రుద్రేణామితతేజసా ।
 నృత్యముత్పాదితం చిత్రం పూర్వం తాణ్ణవసజ్ఞోతమ్ ॥ ౬౭॥
 అథ భూతగణైః సర్వైస్తస్మిన్కాలే మహాత్మభిః ।
 వర్ధమానమిదం దృష్టం పిణ్డీబన్దైర్విభూషితమ్ ॥ ౬౮॥
 పరితుష్టశ్చ తద్దృష్ట్యా సపత్నీకో వృషధ్వజః ।
 ప్రదదౌ తు వరం శ్రేష్ఠం సహ దేవగణాధిపైః ॥ ౬౯॥
 లక్ష్యలక్షణసమ్మన్నా మార్గయుక్తవిధి(ధిః) క్రమైః ।
 వర్ధమానప్రయోక్తారో యాస్యన్తి శివగోచరమ్ ॥ ౭౦॥
 ఏవమేతన్మయా దృష్టం పిణ్డీబన్దనిమిత్తతః ।
 అథునా తు ప్రవక్ష్యామి లక్షణం శృణుత ద్విజాః ॥ ౭౧॥
 వృత్తిదక్షిణచిత్రేషు మార్గేషు వినియోజితమ్ ।
 ద్వివిధం వర్ధమానం స్యాత్సప్రమాణవినిర్మితమ్ ॥ ౭౨॥
 అతాలం చ సతాలం చ తత్ప్రమాణం ద్విజాః స్మృతమ్ ।
 చతస్రః కాణ్డీకాశ్చైవ తావన్త్యాసారితాని తు ॥ ౭౩॥
 ధ్రువకేణ కలాభిస్తు కణ్డీకా దేవకల్పితా ।
 వర్ధమానశరీరే తు క్రియతే మార్గయోజనా ॥ ౭౪॥
 ఆద్యా నవకలా తు స్యాదష్టాభిస్తత్పరా స్మృతా ।
 దశ షట్చ తథా వైవ తృతీయా కణ్డీకేష్యతే ॥ ౭౫॥
 చతుర్థీ కణ్డీకా వైవ ద్వాత్రింశత్కలికా స్మృతా ।
 కలాభిరేవం నిర్దిష్టా కణ్డీకా వర్ధమానకే ॥ ౭౬॥
 కేవలం మార్గసమ్భూతా స్వాలయోపాఙ్గవర్జితా ।
 ఏకద్విత్రిచతుర్యోగతాభిరాసారితాని తు ॥ ౭౭॥
 వర్ధమానే ప్రసూయంతే మార్గతాలాఙ్గయోగతః ।
 ప్రథమాం కణ్డీకాం కృత్వా బాలతాలప్రయోజితమ్ ॥ ౭౮॥

అన్తిమార్ధకలాహీనం కుర్యాదేవం కనిష్ఠకమ్ ।
 ద్వితీయాం కణ్ణికాం కృత్వా ప్రథమా సకలా యది ॥ ౭౯॥
 యోజ్యతే పూర్వతాలేన తదా తత్సృల్లయాన్తరమ్ ।
 వర్ధమానం వినా చిత్రే న హి వృత్తౌ లయాన్తరమ్ ॥ ౮౦॥
 బహిర్వా వర్ధమానే వా కనిష్ఠాం న హి దక్షిణే ।
 ద్విగుణక్షీర(గుణాక్షర)సంయోగాదన్యమార్గనియోజనాత్ ॥ ౮౧॥
 నృత్యకాలవిశేషాచ్చ బాలాదన్యల్లయాన్తరమ్ ।
 తృతీయా సద్వితీయా చ ప్రథమా వైవ తత్కలా ॥ ౮౨॥
 ద్వికలం యోగమాశ్రిత్య మధ్యమాసారితం తు తత్ ।
 చతుర్థీమాదితః కృత్వా చతస్రః కణ్ణికా యథా ॥ ౮౩॥
 చతుష్కలో న ?? జ్యేష్ఠమాసారితం తు తత్ ।
 ప్రయోగస్తు యదా త్వేషాం పిణ్డీబన్దైవికల్పతే ॥ ౮౪॥
 ప్రత్యేకం తు(త్వ)జ్ఞాన్యాసస్తదా తేషాం పృథక్పృథక్ ।
 ముఖం ప్రతిముఖం వైవ దేహసంహరణం తథా ॥ ౮౫॥
 అఙ్గాన్యేతాని చత్వారి సర్వేషాసారితేషిహ ।
 ఉపోహనం ముఖం తేషాం యుగ్మం ప్రతిముఖం భవేత్ ॥ ౮౬॥
 ఓజః శరీరసంహారావయమగ్గవిధిక్రమః ।
 ఇత్యేవ చతురఙ్గాని జ్ఞేయాన్యాసారితాని తు ॥ ౮౭॥
 చతురాసారితైర్బద్ధం వర్ధమానకముచ్యతే ।
 వర్ణతాలలయగ్రన్థవాద్యాభినయవర్ధనాత్ ॥ ౮౮॥
 పాత్రాణాం వృద్ధియోగాచ్చ వర్ధమానకముచ్యతే ।
 వర్ధమానే శరీరస్య భవేదాసారితస్య చ ॥ ౮౯॥
 కార్యకారణభావేన పరస్పరవికల్పనమ్ ।
 యథా వృక్షాదృభవేద్బిజో బీజాదృష్టాక్షస్య సమృధిః ॥ ౯౦॥
 అన్యోన్యహేతుసంయోగః ప్రసర్తవ్యస్తథైవ తు ।
 యోగాదేకకలాత్సూతే కనిష్ఠకలయాన్తరే ।
 ద్వికలాన్మధ్యమం వైవ జ్యేష్ఠం వైవ చతుష్కలాత్ ॥ ౯౧॥

చఞ్చత్పుటపరివర్తః శమ్యాది ద్వౌ చ పఞ్చపాణీకృతౌ ।
 అన్తే చ సన్నిపాతః పాతవిధిరయం కనిష్ఠస్య ॥ ౯౨॥
 అయమేవ తాలయోగో విశేషసిద్ధిశ్చ సూర్యవద్దిష్టా ।
 భవతీహ లయాన్తరితే శబ్దాద్భేదో లయశ్చైవ ॥ ౯౩॥
 ఉత్తరకాలాన్మృత్వా త్వాదౌ విప్రాః కలాః పరిత్యజ్య ।
 ఏతత్పాతవిధానం మధ్యమకాసారితే ప్రోక్తమ్ ॥ ౯౪॥
 జ్యేష్ఠస్య భవతి నియమాదాదావేకా చతుష్కలా మాత్రా ।
 మాత్రా కృన్ధగతా స్యాత్కృత్వైతౌ ద్వౌ చ పరివర్తౌ ॥ ౯౫॥
 వాలం నవకలం వేషాం న తేషాం సాధు సమ్మతమ్ ।
 సన్నిపాతాఙ్గవిన్యాసం కలానియమతః కృతమ్ ॥ ౯౬॥
 తేషాం సమ్ముఖతాలం ధ్రువపాతైరేవ నియమతాత్మానమ్ ।
 తస్య కలాపాక్షరగురులఘువర్ణస్థితిం వక్ష్యే ॥ ౯౭॥
 జ్యేష్ఠస్య కలా హ్యష్టౌ ముఖం భవేన్మధ్యమస్య సమూలకమ్ ।
 షడిర్లయాన్తరే స్యాత్పంచైవ కలాః కనిష్ఠస్య ॥ ౯౮॥
 ఆదావన్తే గురూణీ మధ్యే చ లఘూని బాలతః ప్రభృతి ।
 అష్టౌ ద్వాదశ షోడశ వింశతిరపి వాక్షరాణీ స్వః ॥ ౯౯॥
 ఆసారితోపహనేషాద్వాదావాసారణాని యుక్తాని ।
 తాన్యక్షరాణీ వక్ష్యే యాని పురా బ్రహ్మగీతాని ॥ ౧౦౦॥
 యథా-
 కూహుం జగతి యది గిని గిజం హుం ప్రథమే లయాన్తరే వాపి
 తితిజలకుచక్రలయమధ్యే ఇతి తికుచవలితకజ్యేష్ఠే ।
 ఇత్యక్షరపతనకలాగురులఘువర్ణస్థితిప్రతివిభక్తః ।
 ఆసారితముఖసజ్ఞో ఉపహనవిధిః సముద్దిష్టః ॥ ౧౦౧॥
 ఏవమేతత్సవిస్తారం కథితం పరిమాణకమ్ ।
 చత్వారస్తు గుణా యుగ్మే ఓజే షట్పురికీర్తితాః ॥ ౧౦౨॥
 పఞ్చపాణౌ ద్వితియే తు సార్ధషట్పురికీర్తితాః ।
 కనీయ ఏవం కర్తవ్యమకరౌన్తాలమానతః ॥ ౧౦౩॥

యథా-

దేవం దేవైః సంస్తుతం నమితం దైత్యైర్యజ్ఞైర్నాగైః పితృభిశ్చ
నమితచరణం త్రైలోక్యహేతుమీశం రుద్రం శరణమస్మ్యహముపగతః ।
అష్టావేవ గణాః కార్యాః పూర్వతాలే యథవిధి ।
ద్వాదశైవ తు కర్తవ్యాః కథితాః పుత్రకే గణాః ॥ ౧౦౪॥

అర్ధత్రయోదశగణాస్తృతీయే వసుసంఖ్యతాః ।
ఏవమక్షరవిన్యాసో మధ్యమాసారితే స్మృతః ॥ ౧౦౫॥

యథా -

భూతాధిపతిం భగనేత్రహరం దేవైర్వేద్యం సురవరమథనం రౌద్రం
భయదం గజచర్మవృతం శమ్భుం త్ర్యక్షం జ్వలననిభజటమ్ ।
భుజగపరికరం త్రిదశగణవృతం దైత్యైర్నిత్యం
పరిపతితచరితమమరపతినమితమభిమతసుఖదం శరణం
సురసుతచరణమహముపగతః ।
కార్యాః షోడశ యుగ్మాఖ్యే తాలే తు ప్రథమే గణాః ।
చతుర్వింశతిరోజాఖ్యే ద్వితీయే వసుసంఖ్యతే ॥ ౧౦౬॥
చతుర్వింశతిరర్థం చ తృతీయే వసుసంఖ్యకే ।
జ్యేష్ఠేష్వాసారితే కార్య ఏవమక్షరసంఖ్యాయః ॥ ౧౦౭॥

యథా-

అమరప్రవరం మదనాఙ్గహరం భువనైకనాథమభయప్రదం
త్రిపురాన్తకరం దేవం తమహం ప్రణతః సురపితృగణనతచరణం
పృథివీసలిలజ్వలనభైరవరూపం ఖట్వాఙ్గకపాలధారం
పవనః సూర్యశ్చంద్రౌ యజారమాప్యోమాఖ్యాః కార్యా మునిభిర్యస్య
ప్రోక్తాస్తైలోక్యగురుం తమచిన్త్యమజం విద్యానిలయం భైరవరూపం
ఖట్వాఙ్గకపాలధారం స్థితుత్పత్తిప్రలయనిమిత్తం
చంద్రార్ధధరం తిలకార్ధధరం రసనార్ధధరం
బహుభిర్వికృతైర్వివిధైర్వికటైర్విద్యతి విముఖైః ప్రథమైః
పరివృతమీశం సుఖదం సతతం ప్రణతః॥

ఆసారితానాం సర్వేషాం యే భేదాః పరికీర్తితాః ।
యథాక్షరం ద్వినంఖ్యతం త్రిసంఖ్యతం యథాపి వా ॥ ౧౦౮॥

తాలోచ్చేదో ద్విగుణితైః సమవర్ణగణైః కృతమ్ ।
 అనివృత్తాక్షరపదం యథాక్షరమితి స్మృతమ్ ॥ ౧౦౯॥
 నివృత్త్యా యత్సమాయుక్తం ద్విసంఖ్యతం తముచ్యతే ।
 నిర్వృత్తద్వయసమ్మన్నం త్రిసంఖ్యతమితీష్యతే ॥ ౧౧౦॥
 చతుష్కాదౌ చతుర్మాత్రా యథోక్తగురులాఘవాః ।
 యథాయోగం గణాః కార్యా గీతేష్వాసారితేషు చ ॥ ౧౧౧॥
 అక్షరైర్యా చతుర్మాత్రా ద్విమాత్రా వర్ణతస్తు సా ।
 చిత్రే కలా భవేద్య తు వృత్తౌ సా ద్విగుణా స్మృతా ॥ ౧౧౨॥
 వృత్తౌ యా వర్ణమాత్రాభిశ్చతుర్మాత్రాః ప్రకీర్తితా ।
 ద్విగుణా దక్షిణే సా తు కలా జ్ఞేయా ప్రయోక్తుభిః ॥ ౧౧౩॥
 న మార్గభేదోఽక్షరేషు కశ్చిదప్యపపద్యతే ।
 వర్ణమాత్రా ద్విగుణితాద్వర్ణభేదః ప్రకీర్తితః ॥ ౧౧౪॥
 యథాక్షరేషు భూయిష్ఠం గీతేష్వాసారితేషు చ ।
 విధిరేష సముద్దిష్టో వర్ణతాలపదాశ్రయః ॥ ౧౧౫॥
 ద్విసంఖ్యతే నివృత్తిస్తు కార్యాద్యస్యార్థయోగతః ।
 ద్విసంఖ్యతార్థయోగేన త్రిసంఖ్యతేఽపి చేష్యతే ॥ ౧౧౬॥
 న చిత్రే ద్విత్రిసంఖ్యతం కదాచిదపి యోజయేత్ ।
 న చ వృత్తిత్రిసంఖ్యతం గీతేష్వాసారితేషు చ ॥ ౧౧౭॥
 దక్షిణే స్యాత్త్రిసంఖ్యతం ద్విసంఖ్యతం చ వార్తకే ।
 చిత్రే యథాక్షరం ప్రోక్తమితి మార్గవినిశ్చయః ॥ ౧౧౮॥
 దక్షిణేనైవ గత్వాదౌ నివృత్తౌ వృత్తివద్వృజేత్ ।
 చిత్రవచ్చ యథాన్యాయం త్రిసంఖ్యతే విధిః స్మృతః ॥ ౧౧౯॥
 అనేనైవ విధానేన ద్విసంఖ్యతమపీష్యతే ।
 వృత్తౌ వా దక్షిణో వాపి ప్రయోగోఽస్య సదైవ తు ॥ ౧౨౦॥
 వన్వాదౌ వసుమధ్యే చ వసన్తే యా నివృత్తయః ।
 ప్రయోక్తవ్యః ప్రయోగజ్ఞైర్విచార్యాఙ్గబలాబలమ్ ॥ ౧౨౧॥
 నివృత్తౌ తు కలా న్యూనా యదా వస్తువశాద్భవేత్ ।

అకాలపాతనాత్తస్యా వర్జః కార్యో నివృత్తిమాన్ ॥ ౧౨౨॥

వర్జాలజ్ఞానసాభాగ్యం విచ్ఛేదః కరణస్య చ ।
తత్త్వాదీనాం ప్రయోగశ్చ నివృత్తీనాం ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౨౩॥

ఆసారితేషు గీతేషు వర్ధమానేషు వైవ హి ।
వర్ధమానం తు విజ్ఞేయం చతస్రః కణ్డికా బుధైః ॥ ౧౨౪॥
విశాలా సజ్గతా వైవ సునన్దా సుముఖీ తథా ।
ఉపోహనం విశాలాయాః కలా(లాః) పఞ్చ భవేదిహ ॥ ౧౨౫॥

షడఙ్గ(షట్పఙ్గ)తాయా విజ్ఞేయాః సునన్దాయాశ్చ సప్త చ ।
సుముఖ్యాశ్చోపవహనం నిత్యమష్టకలం భవేత్ ॥ ౧౨౬॥

ఆదౌ గురుద్వయం కార్యం చతుర్దశ లఘూన్యథ ।
ఉపోహనం విశాలాయాః పునరన్తే గురుః స్మృతః ॥ ౧౨౭॥

యథా- ఋన్దం జగతి అవలితకదిగినిగికుచకృతతితి వా ।(?)
చతుర్భిరధికైరేవం లఘుభిర్గురుసంస్తుతైః ।
సునన్దాయాశ్చ విజ్ఞేయో హ్యపోహనవిధిర్బుధైః ॥ ౧౨౮॥

యథా- ఋన్దం జగతి అవలితకదిగితి ఋలకుచలతి విభో ।(?)
షడ్వింశతిర్లఘూని స్యుః సుముఖ్యాశ్చ గురూణి చ ।
ఉపోహనవిధానేన జ్ఞేయాని మునిసత్తమాః ॥ ౧౨౯॥

యథా- ఋన్దం జగతి అవలికదిగివిగితితిఋలఋచకులతితి జగతితి వా ।
ఉపోహ్యాన్తే స్వరా యత్ర యేన గీతం ప్రవర్తతే ।
తమాదుపోహనం ప్రోక్తం శుష్కాక్షరసమన్వితమ్ ॥ ౧౩౦॥

అథవా మోహ్యతే యస్మాత్ప్రయోగసూచనాదిభిః ।
తమాదుపోహనం హ్యేతజ్ఞానభా(తా)జ్ఞానమాశ్రయమ్ ॥ ౧౩౧॥

శమ్యా తాలౌ ద్విరభ్యస్తౌ సన్నిపాతాన్త్య ఏవ చ ।
ఉపోహనం విశాలాయాస్తాలోఽయం పరికీర్తితః ॥ ౧౩౨॥

ద్వికలః సజ్గతాయాశ్చ తాలశ్చఙ్గాపుటః స్మృతః ।
త్రికలో యుక్తతాలాది సునన్దాయాస్తథైవ చ ॥ ౧౩౩॥

చఙ్గాతుపుటస్తు ద్వికలః సుముఖ్యాః స్యాదుపోహనే ।
ఉపోహనే ద్విరభ్యస్తైస్తతః కార్యా తు కణ్డికా ॥ ౧౩౪॥

ఏతాన్యప్రోహనానీహ చత్వారి గదితాని హి ।
 ఆనుపూర్వ్యా ప్రయోగం చ కణ్ఠికానాం నిబోధత ॥ ౧౩౫॥
 శమ్యా ?? పునః శమ్యా తతస్తాలో యథాక్రమమ్ ।
 త్రికలః సన్నిపాతశ్చ విశాలాయాః ప్రకీర్తితః ॥ ౧౩౬॥
 చక్షుత్పుటస్తు వి(ద్వి)కలః సంగతాయా అపి స్మృతః ।
 చతుష్కలః సునన్దాయాః స ఏవ గదితో బుధైః ॥ ౧౩౭॥
 సన్నిపాతద్వయోపేతా ద్విచిత్రస్తు ప్రయోక్తుభిః ।
 కార్యశ్చతుష్కలో యుగ్మః సుముఖ్యాశ్చ యథాక్రమమ్ ॥ ౧౩౮॥
 వర్ధమానస్య తాలోఽయం కణ్ఠికానాం పృథక్పృథక్ ।
 మయా ప్రోక్తో మునేశ్చైవ సంహతానాం నిబోధత ॥ ౧౩౯॥
 పూర్వం విశాలా కర్తవ్యా సజ్గతా తదనన్తరమ్ ।
 సజ్గతాయాం గ్రహం కృత్వా విశాలా పునరిష్యతే ॥ ౧౪౦॥
 కనిష్ఠాసారితే తాలో యో యథా పరికీర్తితః ।
 స ఏవ సర్వః కర్తవ్యః ప్రథమే కణ్ఠికోద్భవే ॥ ౧౪౧॥
 సునన్దా సజ్గతా చైవ విశాలా చ యథోదితా ।
 సునన్దాయాం గ్రహం కృత్వా తతశ్చైవ ప్రయోజయేత్ ॥ ౧౪౨॥
 మధ్యమాసారితే తాలో యో మయా పరికీర్తితః ।
 శమ్యాస్త్రయస్య కర్తవ్యః సునన్దాద్యస్య పణ్ఠితైః ॥ ౧౪౩॥
 సుముఖీ చ సునన్దా చ సజ్గతప్రథమా తథా ।
 సుముఖ్యాదౌ గ్రహం కృత్వా యథోక్తం సమ్ప్రయోజయేత్ ॥ ౧౪౪॥
 జ్యేష్ఠాసారితకే తాలో నిఃశబ్దః శబ్దవాన్స్తథా ।
 స సర్వ ఏవ కర్తవ్యో బుధైశ్చైతస్సృణామపి ॥ ౧౪౫॥
 సంయోగః కణ్ఠికానాం తు తాలోఽయం పరికీర్తితః ।
 ఏవమాసాం సమాయోగాద్వర్ధమానకమిష్యతే ॥ ౧౪౬॥
 వాలం న సుకలం(చతుష్కలం) జ్ఞేయం దశశబ్దలయాన్తరమ్ ।
 పశ్చాపష్టికలం జ్యేష్ఠం త్రయస్త్రింశత్తు మధ్యమమ్ ॥ ౧౪౭॥
 కలానాం వృద్ధిమాసాద్య త్వక్షరాణాం తు వర్ధనాత్ ।

లయస్య వర్ధనాచ్ఛాపి వర్ధమానకముచ్యతే ॥ ౧౪౮॥

ఆసారితేషు గీతేషు వర్ధమానేషు చైవ హి ।

ద్విగుణస్తాలయోగేన కార్యో హ్యాక్షరజ్ఞో విధిః ॥ ౧౪౯॥

?? సన్నిపాతో యదా భవేత్ ।

అన్త్యా కలా ద్వీమాత్రా తు తదా జ్ఞేయా ప్రయోక్తుభిః ॥ ౧౫౦॥

ఏవమేతన్మయా ప్రోక్తం వర్ధమానస్య లక్షణమ్ ।

ఆసారితానాం వక్ష్యామి విస్తారం లఘులక్షణమ్ ॥ ౧౫౧॥

అన్యూనాయాం కలాయాం తు ద్రువం ప్రాజ్ఞో నివేదయేత్ ।

అథ తాలాక్షరవశాస్త్రేషాం యే తాంశ్చ (వశాచ్ఛేషానంతాంశ్చ) యోజయేత్ ॥ ౧౫౨॥

ప్లుతే లఘుక్షరే చైవ ద్రువే సామ్యం న విద్యతే ।

న విద్యతే త్రిభిః పాతైః సమత్వముపదిశ్యతే ॥ ౧౫౩॥

తాలైశ్చ సన్నిపాతైశ్చ శమ్యాభిశ్చ ద్రువేణ చ ।

కనిష్ఠాసారితం కార్యం మధ్యమం జ్యేష్ఠమేవ చ ॥ ౧౫౪॥

??

?? ॥ ౧౫౫॥

ప్రస్తారేణ కలానాం శమ్యాతాలాంతరేపేతమ్ ।

పూర్వం శమ్యా కార్యా ద్వీకలస్తాలః కలాద్వయం శమ్యా ॥ ౧౫౬॥

పునరేకకస్తాలస్త్రికలః స్యాత్సన్నిపాతశ్చ ।

త్రికలోఽన్యస్మింస్తాలః శప్యేకః ??కలాద్వయే తాలః ॥ ౧౫౭॥

ద్వీకలా చ పునః శమ్యా తాలః క?? ।

?? ॥ ౧౫౮॥

త్రికలశ్చ సన్నిపాతో భూయో విధిరేష కర్తవ్యః ।

ద్వాదశ కలాస్త్రుతీయే తస్యాస్తే సన్నిపాతశ్చ ॥ ౧౫౯॥

ప్రథమస్తప్తకలః స్యాద్ద్వాదశకలికౌ తథాపరౌ జ్ఞేయౌ ।

అన్యశ్చ సన్నిపాతో మధ్యస్యాసారితస్యోక్తః ॥ ౧౬౦॥

యే పూర్వమజ్గభిక్యతాః ప్రవేశాన్ని(శని)ష్కృమసజ్ఞాయా గదితాః ।

తే సర్వే కర్తవ్యా మధ్యే త్వాసారితే తజ్ఞైః ॥ ౧౬౧॥

?? జ్యేష్ఠే తు కర్తవ్యం శమ్యాతాలకలాన్వితమ్ ।
 శతత్రయోఽథ నిష్కామో విక్షేపోఽథ ప్రవేశనమ్ ।
 అజ్ఞానీనాం తు కర్తవ్యం కలామానం చతుష్కులమ్ ॥ ౧౬౨॥

పూర్వం శమ్యా కార్యా చతుష్కులోఽన్యో భవేత్తతస్తాలః ।
 శమ్యా చతుష్కులా స్యాద్వికలస్తాలస్తథా చైవ ॥ ౧౬౩॥

కార్యస్య సన్నిపాతోఽపి షట్కులః షట్కులస్తు తాలః స్యాత్ ।
 ద్వికలా చ పునః శమ్యా చతుష్కులః స్యాత్పునస్తాలః ॥ ౧౬౪॥

శమ్యా చతుష్కులా స్యాద్వికలస్తాలశ్చ కర్తవ్యః ।
 పునరేవ సన్నిపాతశ్చ షట్కులః సంవిధాతవ్యః ॥ ౧౬౫॥

విధిరేష ఏవ కృత్స్నః పునస్తృతీయేఽపి సన్నిపాతే తు ।
 పునరేవ ?? అజ్ఞానివిక్షేపాత్పువక్ష్యామి ॥ ౧౬౬॥

పూర్వం శమ్యా తథావాపో నిష్కామశ్చ తతః పునః ।
 విక్షేపోఽథ పునస్తాలః పునరావాప ఏవ చ ॥ ౧౬౭॥

అనామికీకనీయస్యాన్ని(స్యోర్ని)ష్కామశ్చ పునస్తతః ।
 తభ్యామేవ హి విక్షేపః శమ్యథో ?? ఏవ చ ॥ ౧౬౮॥

మధ్యమాయాం తతస్తాలో విక్షేపోఽథ ప్రవేశనమ్ ।
 ఆవాపశ్చ పునః కార్యస్తర్జనీనిష్కామః పునః ॥ ౧౬౯॥

విక్షేపశ్చ పునః కార్యః సన్నిపాతస్తథైవ వ ।
 కలాః సప్తదశైవైతాః సన్నిపాతో భవేదయమ్ ॥ ౧౭౦॥

ఆవాపశ్చ పునః కార్యః కనీయస్యాథ నిర్గమః ।
 విక్షేపశ్చ ప్రవేశశ్చ ఆవాపశ్చ తతః పునః ॥ ౧౭౧॥

అనామికాకనీయస్యోస్తతస్తాలో భవేత్పునః ।
 విక్షేపశ్చ పునస్తాభ్యాం తతః శమ్యాః ప్రకీర్తితాః ॥ ౧౭౨॥

ఆవాపస్య కనీయస్యాం తతస్తాలం నియోజయేత్ ।
 విక్షేపశ్చ ప్రవేశశ్చ పునరావాప ఏవ చ ॥ ౧౭౩॥

ప్రదేశిన్యా చ నిష్కామో విక్షేపశ్చ పునః స్మృతః ।
 సన్నిపాతః పునశ్చైవ చతుర్వింశతికో భవేత్ ॥ ౧౭౪॥

తృతీయః సన్నిపాతస్య ఏష ఏవ విధిః స్మృతః ।

ఏవం జ్యేష్ఠస్య విజ్ఞేయస్తాలాఙ్గులివికల్పితః ॥ ౧౭౫॥

ప్రథమః షోడశకలశ్చతుర్వింశతికస్తథా ।

ద్వితీయశ్చ తృతీయశ్చ సన్నిపాతకలాధికః ॥ ౧౭౬॥

ప్రత్యేకం పాతనాన్యేషు దల్లాః సప్త భవన్తి హి ।

శమ్యాతాలకృతానీహ సన్నిపాతకృతాని చ ॥ ౧౭౭॥

?? త్రిసన్నిపాతం త్రివస్తు చాప్యేవమ్ ।

సప్తదశపాతయుక్తం విద్యాదాసారితం సమ్యక్ ॥ ౧౭౮॥

ఆసారితానామిత్యేవం గదితం లక్షణం మయా ।

గీతానాం వస్తుకానాం చ ప్రయోగః పరికల్పితే ॥ ౧౭౯॥

అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి గీతానాం వస్తుకేష్వపి ।

వివధైకకవృత్తాని శ్రీణ్యజ్ఞాని సమాసతః ॥ ౧౮౦॥

ఏకైకం తు విదార్యేకా తే తు మద్వివిధః స్మృతః ।

పట్పరం త్ర్యవరం వృత్తం ద్వ్యజ్ఞం సహరసం చ తత్ ॥ ౧౮౧॥

వివధైకకయోః ప్రాయో మద్రకే తు ప్రయోజనమ్ ।

ప్రవర్యాశ్చాపి వసవస్త్రుర్ధే పాదే రోవిన్దకస్య చ ॥ ౧౮౨॥

రోవిన్దకోత్తరాభ్యాం తు వృత్తముల్లోపకే తథా ।

పాణికాయాం బహిర్గీతా లాస్యే వై ?? ॥ ౧౮౩॥

ప్రవృత్తమవగాఢం చ ద్వివిధం సృత్వ(వృత్త)ముచ్యతే ।

ఆరోహిత్యాదవగాఢం ప్రవృత్తమవరోహతః ॥ ౧౮౪॥

ఆరోహణం చ ద్వివిధం తథా చైవావరోహణమ్ ।

న్యాసాపన్యాసవిహితం మార్గాన్నటకృతం తథా ॥ ౧౮౫॥

త్ర్యవరైకాదశపరా విదార్యః పరికీర్తితాః ।

చతుర్వింశతిరేతాసాం ప్రణామం పరమం స్మృతమ్ ॥ ౧౮౬॥

అధ్యర్వాద్ధి తృతీయాచ్చ సన్నిపాతాః ప్రమాణతః ।

ఉల్లోప్యకే విదారీ తు స్మృతా వైహాయనే తథా ॥ ౧౮౭॥

వివధేన తు తత్కార్యో యుగ్మవృత్తేన చైవ హి ।

న హ్యర్ధసన్నిపాతే తు భవేదజ్ఞసమాపనమ్ ॥ ౧౮౮॥

గీతాని ససమద్రోకోల్లోప్యకే చ పరాంతకమ్ ।
 ప్రకర్యో వైణకం వైవ రోవిన్దకమభోత్తరమ్ ॥ ౧౮౯॥
 ద్వివిధం మద్రకం తత్ర చతుర్వస్తు త్రివస్తు చ ।
 శీర్షకేణ సమాయుక్తం తచ్చ జ్ఞేయం త్రివస్తుకమ్ ॥ ౧౯౦॥
 పంచుషటస్పత తాని స్యుః శీర్షకం చ పరాంతకే ।
 ప్రకర్యామథ చత్వారి స్యుస్త్రీణ్యర్థాధికాని చ ॥ ౧౯౧॥
 రోవిన్దకం తు సప్తాక్షే షోడశాంగం పరం స్మృతమ్ ।
 ద్వా పాదౌ సమవర్ణౌ తు ఏకకో వాత్ర కీర్తితౌ ॥ ౧౯౨॥
 ప్రవృత్తం వివధం వాపి తస్మాత్పాదౌ ప్రయోజయేత్ ।
 సప్తాంగం ద్వాదశాంగం వా ప్రాక్షమోవేణకం బుధైః ॥ ౧౯౩॥
 తత్ర ద్వ్యస్తం తు సప్తాంగం త్ర్యస్తం ద్వాదశకం తథా ।
 పాదః సన్ధిర్మాషఘాతోషజం(సజ్జం) సమ్మిష్టకం తథా ॥ ౧౯౪॥
 ఏకకం చతురస్రం వాప్యపవర్తనమేవ చ ।
 ఉత(ఉప)పాతః ప్రవేణీ చ ద్వ్యంగం సంహరణం తథా ॥ ౧౯౫॥
 అజ్గాని ద్వాదశాంగస్య స్మృతాన్యోవేణకస్య చ ।
 సమ్మిష్టకోపపాతాభ్యాం ప్రవేణీభ్యాం వివర్జితమ్ ॥ ౧౯౬॥
 ఉపవర్తనహనం చ సప్తాంగపరివర్జితమ్ ।
 నివర్తనం తు సప్తాంగం తుల్యవర్సపదం స్మృతమ్ ॥ ౧౯౭॥
 అస్తయోర్ద్వాదశాక్షే తు తథాన్యపదమిష్యతే ।
 ఉల్లోప్యకేఽపి చాజ్గానామేష ఏవ విధిః స్మృతః ॥ ౧౯౮॥
 అవగాఢప్రవృత్తం చ మహాజనికమేవ చ ।
 ఆగాత్రస్యాత్తథా ద్వ్యంగ్గో మహాజనికవర్జితః ॥ ౧౯౯॥
 స్థితిప్రవృత్తం సంయోగాదేకాజ్గో యాపి కీర్త్యతే ।
 ఏకాక్షే సంవిధాతవ్యం మహాజనికమేవ చ ॥ ౨౦౦॥
 ద్వ్యంగ్గం చితప్రవృత్తం వా చైకాంగం వాపి కీర్తితమ్ ।
 ద్వ్యక్షే వ్యాససమాసాభ్యాం ద్రువాధాతువిధిః స్మృతః ॥ ౨౦౧॥
 స్థితం ప్రవృత్తం చ తథా మహాజనికమేవ చ ।
 త్ర్యజ్గోత్త్ర(జ్గస్తు) స్యాదథ ద్వ్యజ్గో మహాజనికవర్జితః ॥ ౨౦౨॥

ఏకాక్షోఽపి విధాతవ్యో మహాజనికసంయుతః ।
 ఏవం వ్యాససమాసాభ్యాం బహుధాజువిధిః స్మృతః ॥ ౨౦౩॥
 చతురస్తస్తథా త్ర్యస్తో ?? ప్రకీర్తితః ।
 ఉవేణకస్య సంహారో ద్వ్యజ్గ ఏకజ్గ ఏవ చ ॥ ౨౦౪॥
 నాదౌ న మధ్యే సంహారే నిత్యం చైవ ప్రయుజ్యతే ।
 ఏకకం వివధాయాపి కార్యో హ్యన్తే ప్రయోక్తుభిః ॥ ౨౦౫॥
 ఉల్లోప్యేకం షడవరం శత్యం చైవ పరం స్మృతమ్ ।
 తచ్చ సంహరణే కార్యం సు(ము)ఖప్రతిముఖాన్వితమ్ ॥ ౨౦౬॥
 వైహాయసకసంయుక్తం తేనాపి చ వివర్జితమ్ ।
 త్రిష్యజ్జేష్ఠవరం జ్ఞేయం పరం స్యాద్ద్వాదశస్వపి ॥ ౨౦౭॥
 ఏకద్వ్యజ్గవరం జ్ఞేయం వైహాయసకమేవ చ ।
 అస్య చాజ్గత్రయేఽతీతే ప్రయోగముపపాదయేత్ ॥ ౨౦౮॥
 ఉల్లోప్యకోత్తరాభ్యాం తు ముఖప్రతిముఖే స్మృతే ।
 తతోఽజ్గనాం సమాసో వా విస్తారో వా విధీయతే ॥ ౨౦౯॥
 ముఖప్రతిముఖే చైవ జ్ఞేయే వివిధసజ్ఞితే ।
 వృత్తప్రతిముఖం చ స్యాదన్యా యాస్తు సమాసతః ॥ ౨౧౦॥
 ఉల్లోప్యకే తథా శాఖా సోత్తరో సామ్రాంతకే ।
 ప్రతిశాఖ్యా తథా చైవ సవర్ణాన్యపదా స్మృతాః ॥ ౨౧౧॥
 ఉత్తరం ద్వాదశపరం షడజ్గవరమిష్యతే ।
 ఆకారపాదహినేన తుల్యం రోవిన్దకేన తు ॥ ౨౧౨॥
 అన్తే చాథ విశేషేణ స్థాప్యమస్య హి శీర్షకమ్ ।
 ఏవమజ్గవిధిః కార్యః సప్తరూపే ప్రయోక్తుభిః ॥ ౨౧౩॥
 అతః ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి గీతానాయాం సుకల్పనమ్ ।
 గురువేదాష్టకం కృత్వా న్యనేల్లఘ్నష్టకం పునః ॥ ౨౧౪॥
 తత్రోపవహనం కార్యం ప్రథమే తు గురుద్వయే ।
 గుర్వక్షరే తృతీయే తు తతః స్యాత్ప్రతుష్కపోహనమ్ ॥ ౨౧౫॥

గుర్వక్షరే చతుర్థే తు శమ్యా కార్యా తు పఞ్చమే ।
 షష్ఠసప్తమయోస్తాలః శమ్యా గుర్వక్షరేఽష్టమే ॥ ౨౧౬॥
 తతోఽర్ధకలికాన్పాతాన్కుర్యాల్లఘ్నక్షరేషు చ ।
 గుర్వక్షరే తాలగీతపాతాన్తు కలికాః స్మృతాః ॥ ౨౧౭॥
 శమ్యాతాలౌ తాలశమ్యే తేషు కుర్యాత్కృమేణ తు ।
 తాలం శమ్యాం చ తాలం చ సన్నిపాతం తదైవ చ ॥ ౨౧౮॥
 ఏవమేకకలౌ జ్ఞేయః కలాయోగన్తు భద్రకే ।
 గురువిశ్లేషపాదేన ద్వికలం పరికీర్తితమ్ ॥ ౨౧౯॥
 విశేషేణ కలాస్తత్ర పూర్వం పూర్వం నివేశయేత్ ।
 ద్వికలే భద్రకే చైవ త్రికలం స్యాదుపోహనమ్ ॥ ౨౨౦॥
 కలికం ద్వికలం వాపి న వా స్యాత్ప్రత్యుపోహనమ్ ।
 ద్వికలైర్గుర్వక్షరకృతైః పాదభానైర్యథాక్రమమ్ ॥ ౨౨౧॥
 చతుర్భిన్న భవేన్నాత్రా త్రిమాత్రం వస్తుసంజ్ఞాతమ్ ।
 త్రివస్తు ద్వికలం జ్ఞేయం భవేత్పాతో విధీయతే ॥ ౨౨౨॥
 గుర్వక్షరేషు యే పాతాః శమ్యాతాలదయః స్మృతాః ।
 త ఏవ పాదభాగేషు ద్వికలేష్వత్ర యోజయేత్ ॥ ౨౨౩॥
 అష్టమీ షోడశీ శమ్యా దశమీ చ యథాక్రమమ్ ।
 చతుర్దశ్యాం కలాయాం తు తాన్వేదాద్వాదశీయుతమ్ ॥ ౨౨౪॥
 లఘ్వష్టకే పాతవిధిర్యథాపూర్వం ప్రకీర్తితః ।
 వస్తుత్రయేఽపి ద్వికలే ఏవం పాతాన్ప్రయోజయేత్
 శీర్షకం చైవ కర్తవ్యం షట్కలం పఞ్చపాణినా ॥ ౨౨౫॥
 యథా-
 క్రండంక్రండం(ఋన్దం ఋన్దం) చైలేన్ద్రరాజసంస్థితమీశం శాన్తం
 శివం పన్నగేన్ద్రపరిబద్ధజటమ్ । మునిగణనమితం ధ్యానాభిరతం
 జ్ఞానమయం మదనాఙ్గహరం విభుం ప్రభుం శరణగతోఽహం దైత్యైర్నాగైః
 సంస్తుతమీశం త్వాం వేదమయం త్వాం కర్తారం త్వాం భువనపతిం
 సర్వలోకనమస్కృతమ్ ఋగ్యజుఃపతితం గంధాధరం శూలధరం
 భుజగేన్ద్రధరం ప్రణతోఽస్మి శివం మృగరాజచర్యపరిబద్ధతనుం

విపులగతిం వృషభగతిం జ్వలనశిఖినదృశకపిలజటం తమహం
నమామి శివం శిరసా ।

సమాప్తం ద్వికలమద్రకమ్ ॥

దేవం విమలం ప్రణతార్తిహరం మాయాధరం మాయారూపం జటిలం
నమామి శివం శిరసా ।

శీర్షకం షట్కలం సమాప్తమ్ । ద్వికలమద్రకమ్ ।

చతుష్కలం ప్రవక్ష్యామి యథావద్ద్విజనత్తమాః ।

చతుష్కులైః పాదభాజై(గ్ని)ర్యథాపూర్వముదాహృతైః ॥ ౨౨౬ ॥

చతుర్భిస్తు భవేన్నాత్రా త్రిమాత్రం వస్తుసంజ్ఞోతమ్ ।

పాతాంశ్చైవ ప్రవక్ష్యామి పాదభాగైర్యథాక్రమమ్ ॥ ౨౨౭ ॥

చతుర్థే పంచమే చైవ శమ్యా కార్యా తథాష్టకే ।

?? ద్వితీయాం నవమే స్మృతా ॥ ౨౨౮ ॥

షష్ఠే తు సప్తమే తాలా అన్తే చ నవమస్య హి ।

దశమైకాదశే చైవ ద్వితీయః సముదాహృతః ॥ ౨౨౯ ॥

ఆద్యం తు ద్వాదశే ప్రోక్తం సన్నిపాతో వసానతః ।

ఏవం పాతవిధానం స్యాత్సర్వవస్తు ప్రయోజయేత్ ॥ ౨౩౦ ॥

ద్విర్భావాద్వికలస్యైవం విజ్ఞేయం చ చతుష్కలమ్ ।

సప్తమే లఘుని త్వన్యో ద్విర్భావోఽస్మిన్విధీయతే ॥ ౨౩౧ ॥

చతుష్కులోఽత్ర విహితః కలాష్టకముపోహనమ్ ।

ఏకా ద్వే చ చతుష్కుశ్చ తథా స్యాత్ప్రతుష్కపోహనమ్ ॥ ౨౩౨ ॥

యథాక్షరస్య కర్తవ్యం మద్రకస్య తు శీర్షకమ్ ।

చతుష్కులః పంచపాణిర్ద్వికలే ద్వికల్ః స్మృతః ॥ ౨౩౩ ॥

చతుష్కులస్తు కర్తవ్యో మద్రకే తు చతుష్కులే ।

త్రివస్తు త్రిప్రమాణం ?? అస్తతాలసముదృఢవమ్ ॥ ౨౩౪ ॥

ఇత్యుక్తం మద్రకం పాదైస్తయోదశభిరన్వితమ్ ।

గుర్వక్షరాణి చత్వారి చత్వారి స్యుర్లఘూని చ ॥ ౨౩౫ ॥

తృతీయే చ చతుర్థే చ శమ్యాతాలో లఘూష్వ(న్య)పి ।

తాలం శమ్యాం చ తాలే చ సన్నిపాతం చ యోజయేత్ ॥ ౨౩౬ ॥

లఘుక్షరైకకలికైః పాతైః సమ్యక్ప్రయోజయేత్ ।
 యథాక్షరం వధేష్వేతద్విజ్ఞేయం చాపరాంతకమ్ ॥ ౨౩౭॥
 ఆదౌ కలోపవహనం విశ్లేషాద్విగుణం భవేత్ ।
 ద్వికలే కలికం జ్ఞేయం ద్వికలం చాప్యుపోహనమ్ ॥ ౨౩౮॥
 కలికం కలికం చేష్టం తథైవ ప్రత్యుపోహనమ్ ।
 ఏతదేవ ద్విగుణితం విజ్ఞేయం తు చతుష్కలమ్ ॥ ౨౩౯॥
 లఘుక్షరే తృతీయే తు ద్విర్భావేఽన్త్యా కలా స్మృతా ।
 అనృతలసముద్భూతం పాతైః షడ్భిర్విభూషితమ్ ॥ ౨౪౦॥
 వస్తుశాఖాఖ్యమిత్యేతద్గదితం త్వపరాంతకమ్ ।
 యథా శాఖా తథైవాస్య ప్రతిశాఖా విధీయతే ॥ ౨౪౧॥
 పశ్చిమార్ధసమా సా తు తథైవాన్యపదా స్మృతాః ।
 శిరశ్చైకకలేనాపి కర్తవ్యం పశ్చిపాణినా ॥ ౨౪౨॥
 వృత్తై నివృత్తయోగశ్చ గతే వస్తుచతుష్టయే ।
 శాఖాయాం ప్రతిశాఖాయాం విశేషః పశ్చిమే త్వయమ్ ॥ ౨౪౩॥
 షట్కలాపాతసంయుక్తే తాలికే తు తతః స్మృతే ।
 తథైకకలయుక్తేఽస్తి విధివత్పశ్చిపాణినా ॥ ౨౪౪॥
 యథాక్షరేణైవ భవేదయనోరుపవర్తనమ్ ।
 ఉపోహనం తు వస్త్యర్థం ద్వికలం ప్రత్యుపోహనమ్ ॥ ౨౪౫॥
 దక్షినే తు తథా వృత్తై చతుష్కలమపిష్యతే ।
 ఉల్లోఽప్యకం తు ద్విగురు ద్విలఘున్తే గురుర్యథా ॥ ౨౪౬॥
 శమ్యాతాలౌ ద్విరభ్యస్తౌ సన్నిపాతోఽన్త్య ఏవ చ ।
 ప్రత్యక్షరకృతైః పాతైః పశ్చాభిః సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౨౪౭॥
 చతురస్రస్తు విచ్ఛేదమేవం జ్ఞేయం యథాక్షరమ్ ।
 పూర్వోన్తేన విధానేన ద్విచతుష్కలముష్యతే ॥ ౨౪౮॥
 అస్య చాగ్రత్రయే గీతే వైహాయసకమిష్యతే ।
 తదేశాఙ్గపరం జ్ఞేయం ద్వాదశాఙ్గపరం తథా ॥ ౨౪౯॥
 ప్రమాణం ద్వాదశకలం తథాపాతమథాపి చ ।
 అస్య తు ద్వికలా శమ్యా కాలశ్చ ద్వికలస్తతః ॥ ౨౫౦॥

ద్వికలాశ్చ పునః శమ్యా(న్)తాలఞ్చైకకలః స్మృతః ।

తతః శమ్యా తతస్తాలః సన్నిపాతస్తతః పరమ్ ॥ ౨౫౧॥

?? తు స్యాదిత్థమన్యపదా స్మృతా ।

యద యస్య భవేదన్తస్తదన్తాహరణం బుధైః ॥ ౨౫౨॥

యథాక్షరేణ నియమాత్సంహార్యం పఞ్చపాణినా ।

స్వతాలేనాథ హీనస్య సంహారః పరికీర్త్యతే ॥ ౨౫౩॥

ద్విప్రకారనివృత్తశ్చ త్ర్యంశోఽథ త్రివిధస్తథా ।

త్ర్యస్రశ్చ చతురస్రశ్చ మిశ్రశ్చాపి ప్రకీర్తితః ॥ ౨౫౪॥

స్థితప్రవృత్తే తస్యాఙ్గే మహాజనికమేవ చ ।

స్యాత్పఞ్చపాణితాలేన తదన్తాహరణం యదా ॥ ౨౫౫॥

తదా స్థితం భవేద్యుగ్మం తస్య పాతవిధిస్త్యయమ్ ।

శమ్యాపి ద్వికలా కార్యా తాలోఽపి ద్వికలః స్మృతః ॥ ౨౫౬॥

చతుష్కలః సన్నిపాతః ప్రవృత్తమత ఇష్యతే ।

అస్య తు ద్వికలా శమ్యా తద్వైకకలా పునః ॥ ౨౫౭॥

చఞ్చత్పుటశ్చ తాలాదిః సన్నిపాతస్తతః పరమ్ ।

స్థితం తాలేన కర్తవ్యం మహాజనికమస్య తు ॥ ౨౫౮॥

నివృత్తతాలః కర్తవ్యః ప్రవృత్తస్యాపి తత్త్వతః ।

అత్ర తాలవిధిః శ్రేష్ఠః ప్రాయః సముపవర్తనమ్ ॥ ౨౫౯॥

ఆప్తముద్ధటకః కార్యః పరివర్తక ఏవ చ ।

యుగ్మే హి మిశ్రతాలత్వాద్యుగ్మే హ్యన్తః ప్రయుజ్యతే ॥ ౨౬౦॥

వివిధైకకసంయుక్తపూర్వం పశ్చాద్విధః స్మృతః ।

యథావదన్తతాలోఽయం యుగ్మో మిశ్రశ్చ కీర్తితః ॥ ౨౬౧॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి త్ర్యస్రతాలవిధిం ప్రతి ।

శమ్యా తు ద్వికలా పూర్వం తతస్తాలో విధీయతే ॥ ౨౬౨॥

త్రికలః సన్నిపాతశ్చ ప్రవృత్తం వాప్యతః పరమ్ ।

ప్రవృత్తమన్య కర్తవ్యం యథావత్పరివర్తనమ్ ॥ ౨౬౩॥

యథా కరప్రవృత్తేన విధివత్పశ్చపాణినా ।

?? స్థితతలేన్ మహాజనికమిష్యతే ॥ ౨౬౪॥

నివృత్తతాలః కర్తవ్యస్తథాత్ర వినివృత్తిమాన్ ।

యుగ్మోజమిశ్రతాలత్వాన్మిశ్రోఽప్యన్తః ప్రవర్తనమ్ ॥ ౨౬౫॥

వివధైకకసంయుక్తః సర్వశ్చాన్తవిధేః స్మృతః ।

ద్వ్యజ్ఞమేకాజ్ఞమపి వా స్థితం కార్యం సమాసతః ॥ ౨౬౬॥

తత్ర యుగ్మం భవేద్ద్వ్యజ్ఞం ?? చ ।

ప్రవృత్తమపి విజ్ఞేయం ద్వ్యజ్ఞమేకాజ్ఞమేవ వా ॥ ౨౬౭॥

మహాజనికమేకాజ్ఞం ద్వ్యజ్ఞం సంహరణం భవేత్ ।

స్థితాదికః ప్రవృత్తాజ్ఞ ఏవమన్తర్విధం బుధైః ॥ ౨౬౮॥

ఉల్లోప్యతే సదా యోజ్య ఊహాపోహవిశారదైః ।

?? పాతాశ్చైకాన్నవింశతిః ॥ ౨౬౯॥

వస్తుప్రమాణం కర్తవ్యం తథైవ చ చతుష్కలమ్ ।

ఆద్యమాత్రాద్యయస్యాన్తః శమ్యాతాలాన్వితో భవేత్ ॥ ౨౭౦॥

మాత్రాత్రయస్య చాన్యస్య శమ్యైకా తు తతః స్మృతా ।

చతుర్థ్యం ద్వాదశశస్తాలః పశ్చిమ్యాం చాష్టమః స్మృతః ॥ ౨౭౧॥

షష్ఠ్యాం తు ద్వికలా శమ్యా తాలశ్చ ద్వికలో భవేత్ ।

పునశ్చ ద్వికలస్తాలః శమ్యా చ ద్వికలా పునః ॥ ౨౭౨॥

శమ్యాతాలశ్చ తు ?? శమ్యా తాలస్తథైవ చ ।

శమ్యాతాలసన్నిపాత ఇతి వస్తు ప్రకీర్తితమ్ ॥ ౨౭౩॥

యదా త్వర్ధచతుర్థాని వస్తూని ప్రకరీ భవేత్ ।

పశ్చిమార్థం తదన్వైవ తదర్థం ప్రాగ్నివేశయేత్ ॥ ౨౭౪॥

కనిష్ఠాసారితేనాస్య కార్యం సంహరణం తతః ।

పాదః పూర్వసమః కార్యస్తవపరాన్తకశాఖయా ॥ ౨౭౫॥

ఉవేణకే ద్వితీయోఽపి తస్యైవ ప్రతిశాఖయా ।

అనిత్యః ?? తాలో మాషఘాతస్తతః పరమ్ ॥ ౨౭౬॥

మాషఘాతో ద్వాదశకలస్తస్య పాతవిధిః స్వస్త్రియమ్ ।

కర్తవ్యా ద్వికలా శమ్యా తాలో ద్వికల ఏవ చ ॥ ౨౭౭॥

పునశ్చ ద్వికలస్తాలః శమ్యా చ ద్వికలా పునః ।
 తతశ్చైకకలస్తాలసన్నిపాతః కలాత్రయే ॥ ౨౭౮॥
 ప్రాయేణ మాషఘాతశ్చ వివధాఙ్గః ప్రకీర్తితః ।
 సన్నిపాతశ్చ పశ్చార్ధః కదాచిదుపవర్తనమ్ ॥ ౨౭౯॥
 తస్య స్యాత్కలికేనైవ తచ్ఛోఘం పఞ్చపాణినా ।
 సస్థిర్యథాక్షరేణైవ కర్తవ్యః పఞ్చపాణినా ॥ ౨౮౦॥
 ఏకకం వివధో వాపి తస్యాఙ్గం సముదాహృతమ్ ।
 అన్యస్య చతురస్రస్య ప్రవృత్తీ యో విధిః స్మృతః ॥ ౨౮౧॥
 వివధాజ్ఞేన తేనైవ చతురస్రకమిష్యతే ।
 సస్థివద్వజ్రతాలశ్చ ద్విధా సమిప్పక్షకం స్మృతమ్ ॥ ౨౮౨॥
 సప్తాఙ్గం ద్వాదశకలం ద్వాదశాక్షే తథైవ చ ।
 నిష్కాగ్రమమాదితః కృత్వా శమ్యాస్థిస్రః ప్రయోజయేత్ ॥ ౨౮౩॥
 తాలత్రయం తతశ్చైవ శమ్యాతాలౌ తతః పరమ్ ।
 శమ్యాతాలౌ తతః కార్యే సన్నిపాతోఽన్యై ఏవ చ ॥ ౨౮౪॥
 తువేణకే తు సప్తాక్షే సమిప్పక్షకమిదం స్మృతమ్ ।
 ద్విశమ్యాతాలయోగేన ద్వాదషాక్షేఽపి చేష్యతే ॥ ౨౮౫॥
 పాతా నవైకాదశ వా సమిప్పక్షకముదాహృతమ్ ।
 వజ్రవస్త్రం ప్రయోక్తవ్యముపవర్తనమేవ చ ॥ ౨౮౬॥
 యుక్తవివధవృత్తాభ్యాం ప్రవేణీ ద్వివిధా స్మృతా ।
 పఞ్చపాణిః ప్రకర్తవ్యా ప్రవేణ్యా తు యథాక్షరా ॥ ౨౮౭॥
 ద్వికలో వాపి మిశ్రో వా ప్రయోగోఽఙ్గవశానుగః ।
 అన్తే వాస్యాః ప్రకర్తవ్యః కదాచిదుపవర్తనమ్ ॥ ౨౮౮॥
 పఞ్చపాణివిధానేన యథోక్తేనైవ తద్భవేత్ ।
 ద్వితీయపాతతాలేన హ్యపపాతశ్చ కీర్త్యతే ॥ ౨౮౯॥
 వజ్రతాలేన కర్తవ్యం క్రమం సంహరణస్య తు ।
 రోవిన్దకే తు షణ్మత్రాః పాతాశ్చైకాన్నవినశతిః ॥ ౨౯౦॥
 ?? మాత్రాణాం పఞ్చానాం పాత ఇష్యతే ।

తాలః శమ్యార్థతాలశ్చ శమ్యతాలస్తధైవ చ ॥ ౨౯౧॥

పఞ్చానామపి మాత్రాణాం విధిరేష యథాక్రమమ్ ।

చతుర్దశోఽపి పఞ్చమ్యా మాత్రాయాస్తాల ఇష్యతే ॥ ౨౯౨॥

?? తు యా తుల్యా షష్ఠీ మద్రకమాత్రయా ।

ఇతి పాదస్తథాష్టా చ కలాపాదాదుపోహనమ్ ॥ ౨౯౩॥

తతశ్చైవ ప్రయోక్తవ్యం ద్వికలం ప్రత్యుపోహనమ్ ।

ఘాతశ్చేత్సన్నిపాతశ్చ వివధైకప్రయోజితాః ॥ ౨౯౪॥

వర్ణానుకరోఽష్టకలః స్వల్పః ప్రస్తార ఇష్యతే ।

తుల్యవర్ణోపనహనో ద్వితీయః పాద ఇష్యతే ॥ ౨౯౫॥

శరీరతాలకర్తవ్యః ప్రకారోఽపి విశేషతః ।

ద్వికలేనైవ కర్తవ్యో విశేషాత్పఞ్చపాణినా ॥ ౨౯౬॥

కలా ద్వాదశ నిర్దిష్టం ప్రమాణం చాస్య తత్త్వతః ।

రోవిన్దకశరీరం తు షట్కలోపోహనం స్మృతమ్ ॥ ౨౯౭॥

వివధం వాపి వృత్తం వా తస్యాదౌ పరికీర్తితా ।

ఆకారవృత్తపరుషోఽత్ర ?? ॥ ౨౯౮॥

?? త్రివాక్యం స్యాచ్ఛతుర్వాక్యం గతా స్మృతా ।

కార్యం తథా నిర్వహణం ప్రత్యేకం పరిధానకే ॥ ౨౯౯॥

ఇత్యేతత్ప్రథమం త్వఙ్గం లాస్యే గేయపదం స్మృతమ్ ।

స్థితపాదస్య వజ్ఞామి విధానం చాప్యతః పరమ్ ॥ ౩౦౦॥

వృత్తమేకప్రథమే ద్వే యోజయేత్పఞ్చపాణినా ।

తతః పరం తే భూయోఽపి యుగ్మతాలేన వా స్మృతే ॥ ౩౦౧॥

అవసానం తు కర్తవ్యం త్వరితం పఞ్చపాణినా ।

ద్వికలేనేతి కర్తవ్యం స్థితపాత్యం ప్రయోక్తుభిః ॥ ౩౦౨॥

ఉపోహ్య తాలం త్రస్రం వా వృత్త్యా తైస్తైః సమైస్తథా ।

ఆసీనపాద్యం యుజ్జీత సర్వభవైస్తు పౌరుషైః ॥ ౩౦౩॥

ఏవం చతుర్భిః పాదైస్తు సమైరర్థవశానుగైః ।

ఆసీనపాద్యం కర్తవ్యం విధివత్పఞ్చపాణినా ॥ ౩౦౪॥

అతీతయుగ్మతలేన శ్లోకః కార్యస్తతః పరమ్ ।

అష్టాదశ ద్వాదశ వా పదాని తు తతః పునః ॥ 3౦౫॥

?? త్తరతాలేన తాలే నిర్వహణం బుధః ।

ఏతదాసీనపాదస్య విధానం పరికీర్తితమ్ ॥ 3౦౬॥

స్యాత్పుష్పగణికా నామ యదङ्గం తన్నిబోధత ।

తత్త్రైకం పౌరుషం శ్లోకం సమవృత్తం ప్రయోజయేత్ ॥ 3౦౭॥

చతుర్భిః సన్నిపాతైశ్చ జ్ఞేయం చనూచపుటాశ్రయమ్ ।

పాదే పాదే తథేష్టం చ వాద్యం సృత్యం తథైవ చ ॥ 3౦౮॥

తతశ్చాన్యే స్మృతం వృత్తే ఖజ్జానర్కుటసజ్జితే ।

అన్తే నిర్వహణే చాన్య శీర్షకం పఞ్చపాణినా ॥ 3౦౯॥

ఆవిధశర్యాङ్గహరైరుద్ధతైస్తత్రప్రయోజయేత్ ।

జ్యోత్స్నాయాం మన్దిరాయాం వా సలిలే దర్పణేఽపి వా ॥ 3౧౦ ।

ఛాయాసదృశకాన్తస్య ప్రహర్ష్యథ విభూషితమ్ ।

సృత్యం ప్రసాదక్రీడాయాం హేలాదిభిరలఙ్కృతమ్ ॥ 3౧౧॥

అఙ్గప్రస్వేదకం తత్రావిన్ద్యాల్లాస్యం ప్రయోగవిత్ ।

చఞ్చత్పుటస్య తాలేన తస్య ప్రక్రీడితం భవేత్ ॥ 3౧౨॥

మాత్రావృత్తసమైః పాదైః శ్లోకబద్ధో భవేదథ ।

బహ్వక్షరార్థసంయుక్తం తోటకం పఞ్చపాణినా ॥ 3౧3॥

ద్వికలేన ప్రకర్తవ్యం మిశ్రేణైకకలేన వా ।

ప్రరోచకం చ కర్తవ్యం గురుప్రామోక్షరాన్వితమ్ ॥ 3౧౪॥

యథాక్షరేణ త్ర్యసైణ సన్నిపాతైస్తథాష్టభిః ।

ఏవదైకకసంయుక్తం కైశికీజాతిమాశ్రితా ॥ 3౧౫॥

త్ర్యఙ్గవిచ్ఛేదకం విన్ద్యాద్యుక్తం ప్రక్రీడితాదిభిః ।

అనిష్ఠురశ్లక్షపదం గాఢారీజాతిమాశ్రితమ్ ॥ 3౧౬॥

చఞ్చత్పుటేన యోక్తవ్యం ?? కలేన తు ।

చతుఃషష్ఠిః సన్నిపాతాస్తస్మిన్తైవ ప్రకీర్తితాః ॥ 3౧౭॥

యథా మార్గకరోపేతా విదారీ వివధాన్వితః ।

అఙ్గహారాన్సవిష్కమాభివైవ చాత్ర ప్రయోజయేత్ ॥ 3౧౮॥

కేవలం పౌరుషైర్భవైర్వాక్యం నామ్నాపి తేన యత్ |
 నర్కుటం ఖజ్జాకం వైవ త్రివిధం న ప్రయోజయేత్ || ౩౧౯ ||
 సైన్ధవీమాశ్రితం భాషాం జ్ఞేయం సైన్ధవకం బుధైః |
 రూపవాద్యాదిసంయుక్తం యుగ్మతాలకృతం తథా || ౩౨౦ ||
 వితస్తాలిప్తమార్గేణ సైన్ధవం వాద్యమిష్యతే |
 న పాఠ్యం స్వల్పమప్యత్ర ప్రకుర్వీత విచక్షణః || ౩౨౧ ||
 ముఖప్రతిముఖోపేతం తథా చఞ్చూపుటాశ్రయమ్ |
 యథాక్షరైః సన్నిపాతైస్తథా ద్వాదశభిర్ముతమ్ || ౩౨౨ ||
 నేకయుక్తివిచిత్రార్థం పౌరుషం భావమిశ్రితమ్ |
 ఏకాఙ్గశీర్షకం గత్యా ద్విభూషం పరికీర్తితమ్ || ౩౨౩ ||
 ఉత్తమోత్తమకే త్వాదౌ నర్కుటం సమ్ప్రయోజయేత్ |
 స్తోకం విచిత్రార్థపదం తథా వైవోపపాదయేత్ || ౩౨౪ ||
 తతశ్చ వస్తుకం కార్యమపరాన్తకశాఖయా |
 యథాక్షరేణ కార్యం తు శీర్షకం పఞ్చపాణినా || ౩౨౫ ||
 ఉత్తమోత్తమకం ప్రోక్తం హేలాన్యత్యవిభూషితమ్ |
 కోపప్రసాదబహులం సవిశ్లేపైరుపక్రమైః || ౩౨౬ ||
 సంలాపరచితైర్నిత్యముక్తప్రత్యుక్తమిష్యతే |
 వజ్రార్ధేన ప్రకర్యాస్తు తస్య తాలవిధిః స్మృతః || ౩౨౭ ||
 తతస్తు శీర్షకం కార్యం సంయుక్తం పఞ్చపాణినా |
 ఉక్తప్రత్యుక్తమేవం హి యథోక్తం పరికీర్తితమ్ || ౩౨౮ ||
 ఏవమేతద్బుధైర్జ్ఞేయం మాణం తాలప్రమాణతః |
 తద్గథాపాణికాదీనాం సప్తరూపం ప్రకీర్తితమ్ || ౩౨౯ ||
 యస్తు తాలం న జానాతి న స ?? న వాదకః |
 తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన కార్యం తాలావధారణమ్ || ౩౩౦ ||
 అఙ్గభూతా హి తాలస్య యతిపాణిలయాః స్మృతాః |
 త్రయో లయాస్తు విజ్ఞేయా ద్రుతమధ్యవిలమ్బితే || ౩౩౧ ||

ఛన్దోక్షరపదానాం హి సమత్వం యత్ప్రకీర్తితమ్ ।
 కలాకలాన్తరకృతః స లయో మానసజ్ఞాతః ॥ 33౨॥
 శ్రోతోగతా చ గోపుచ్ఛా ?? చాత్ర విధాయ చ ।
 ?? భృత్యవర్ణానామక్షరాణామథాపి వా ॥ 333॥
 ?? ?? యతిః స్యాత్తు గీతవాద్యసమాశ్రయః ।
 సమపాణిశ్చ విజ్ఞేయో హ్యవపాణిస్తథైవ చ ॥ 33౪॥
 తథైవోపరిపాణిశ్చ గీతవాద్యసమాశ్రయః ।
 లయే నయం సమం వాద్యం సమపాణిః ప్రకీర్త్యతే ॥ 33౫॥
 బ్రువాద్యదవకృష్టం స్యాతోఽర్ధపాణిః ప్రకీర్తితః ।
 లయస్యోపరి యద్వాద్యం పాణిః స ఉపకీర్త్యతే ॥ 33౬॥
 తతః స్థితలయో యో వై సన్నిపాతో విధీయతే ।
 స తు మధ్యలయప్రాప్య సన్నిపాతద్వయం భవేత్ ॥ 33౭॥
 రుతం చాపి లయం ప్రాప్య సన్నిపాతచతుష్టయమ్ ।
 యావత్తత్రాన్తరకృతా ద్రుతమధ్యలయో హి సః ॥ 33౮॥
 సోఽర్ధపాణిస్తు విజ్ఞేయాస్త్యన్యైర్ద్వైతలయాశ్రయాః ।
 అత ఉార్ధ్వం ప్రమాణం తు కలానాం న విధీయతే ॥ 33౯॥
 ఇతి భారతీయే నాట్యశాస్త్రే తాలవిధానో నామాధ్యాయ ఏకత్రింశః ।

Natya Shastra Chapter 31

pdf was typeset on June 1, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

